

Віктор Ревежук

ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА НАЦИСТІВ НА ПОЛТАВЩИНІ (1941–1943 рр.)

У статті йдеться про реалізацію освітньої політики німців на Полтавщині в 1941–1943 рр., яка зводилася до її обмеження початковою школою, частково професійними училищами і повного знищення вищих навчальних закладів.

Ключові слова: німецький окупаційний режим, початкова школа, професійна освіта, відвідування й успішність учнів, підручники, Полтавський педагогічний інститут, українські націоналісти.

В умовах німецької окупації окремі вчителі-патріоти, які не сприймали комуністичного режиму, спробували відродити національну українську школу на Полтавщині, яка б виховувала в дітей любов до Вітчизни та почуття національної гідності. Вони сподівалися, що німці прийшли в Україну як визволителі і сприятимуть національному відродженню краю. Справжня суть нацистської ідеології та практики її втілення на окупованих землях України була для них тоді не відомою.

Із кінця жовтня 1941 р. на шпальтах обласного часопису «Голос Полтавщини» анонімним автором почала друкуватися концепція вільної від комуністичних догм української національної школи. Аналіз її основних засад дає підставу стверджувати, що автором концепції був видатний український педагог Григорій Ващенко, який у часи окупації залишився в Полтаві.

На протигагу радянської школі, яка відривала дітей від рідного ґрунту, вбивала в них любов до України, прищеплювала лицемірство та ненависть до класових ворогів, українські освітяни, на думку автора, мають будувати школу національну не лише за формою, але й за змістом. «Школа, – стверджував автор, – мусить озброювати нашу молодь науковими знаннями, потрібними для будовання нового життя, озброювати її науковим світоглядом і технічними навиками, потрібними для сільського господарства, промисловості і торгівлі. Разом із тим вона мусить виховувати у молоді високу національну свідомість, твердість волі і характеру, принциповість, ретельність і наполегливість в роботі, чесність і дисциплінованість, високу культурність у особистому та громадському житті, цілковиту відданість громадській справі» [2, 1941. – 26 жовтня].

© В. Ревежук, 2015

У розвиток названої концепції в «Голосі Полтавщини», формальним редактором якої вважався Г. Ващенко, була опублікована редакційна стаття під назвою «Про українську школу», що ставила перед освітянами низку завдань, успішне вирішення яких забезпечувало б будівництво української національної школи. Насамперед потрібно було визначити характер і завдання школи, розробити навчальні плани і програми, упорядкувати навчальні приміщення та забезпечити школи підручниками і вчителями-патріотами. «Перша вимога до нашої школи, – говорилося в статті, – щоб вона служила інтересам свого народу, була справді національною українською школою» [2, 1941. – 2 листопада].

Через декілька днів ця ж сама газета опублікувала основні засади навчальних планів «елементарної» української школи, яка була розрахована на вісім років навчання і базувалася на класичних принципах західноєвропейської і національної педагогіки. Від змісту наук, говорилося в статті, що їх діти вивчатимуть у школі, залежить їхній світогляд, а від послідовності у вивченні – систематичність, ґрунтовність і тривалість знань. До навчальних планів національної школи мали входити основні елементи гуманітарних (мова, література, історія), природничих (природознавство та географія) і математичних (арифметика, алгебра, геометрія) наук. Із першого і до останнього року навчання в школі як обов'язкові предмети вводилися уроки фізичного виховання, малювання, співи з музикою та ручна праця. Дотримуючись традицій національної освіти в минулому, до навчальних планів увели й Закон Божий. «Учбовий план, – говорилося в статті, – мусить забезпечити національний характер освіти й виховання в українській школі». Тому вивченню української мови і літератури, історії та географії надавалося пріоритетне значення [2, 1941. – 9 листопада].

Будівництво національної української школи було одним з основних завдань похідних груп ОУН, які слідом за німецькими військами вирушили в Наддніпрянську Україну. Кременчуцький відділ народної освіти очолив П. Швидь.

Він розробив і розіслав восени 1941 р. «Правила внутрішнього розпорядку в новій українській школі», згідно з якими національна школа «створюється на основі вільного життя українського народу і пройнята ідеями національного відродження та розвитку». Навчання дітей від 7 до 14 років було обов'язковим. Над входом до школи мав доконечно висіти український герб – Тризуб, а в кожному класі – ікони та портрети визначних діячів українсько-національно-визвольного руху, рушники і патріотичні гасла з тим, «щоб зовнішній вигляд української мови пробуджував і виховував національні почуття». Уроки мали починатися і закінчуватися молитвою. Від учнів вимагалось бути дисциплінованими, ввічливими, поважати батьків, учителів, старших за віком та один одного. При вході до класу вчитель вітався з учнями словами: «Слава Україні!» Діти мусли відповідати: «Героям слава!» Отже, члени похідних груп ОУН, а разом з ними і вчителі-патріоти, хотіли запровадити в школах традиційне вітання українськими націоналістів. Успішність учнів, як і за радянських часів, оцінювалася за п'ятибальною системою [3, Ф. Р – 2434. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 18].

У перші місяці німецької окупації, коли політика нацистів в освітній царині ще не почала реалізовуватися, в небагатьох школах Полтавщини, які на свій ризик розпочали роботу, навчання справді мало національний характер. Крім обов'язкових портретів Гітлера, на стінах висіли портрети Т. Шевченка, І. Франка, а також М. Грушевського, В. Винниченка, С. Петлюри, А. Мельника та інших діячів українського визвольного руху, які привезли на Полтавщину члени похідних груп ОУН. При вході до шкільних приміщень можна було бачити український герб. Першими піснями, які діти почали вивчати в школі, були національний гімн «Ще не вмерла Україна» та шевченківський «Заповіт».

Проте сподівання українських патріотів на те, що в умовах німецької окупації можна відродити національну школу, виявилися такими ж марними, як і надії на створення Української держави. Багато шкіл, особливо в містах, на початку окупації були зайняті німецькими військами і перетворені на казарми, а ті, які розпочали заняття, закрилися, позаяк на їхнє існування не було дозволу від німців. Не було ні навчальних програм, ні підручників, які б відповідали реаліям «нового порядку». Лише в кінці 1941 р. німецькою владою були затвержені програми для початкових, так званих народних, шкіл (існування всіх інших навчальних закладів не дозволялося), які діяли на території Київ-

ської генеральної округи, до складу якої входила і Полтавщина. Використання української національної символіки в школах було заборонене. Діти мали навчитися читати, писати, засвоїти елементарні знання з української мови, знати чотири арифметичні дії, правила дорожнього руху, те, що столицею Третього рейху є Берлін, та ін.

Із курсу арифметики в першому класі учні мусли засвоїти дії до 100, у другому – до тисячі, у третьому вивчити дробі, в четвертому – додавати й віднімати на рахівниці. Українська мова мала вивчатися протягом усіх чотирьох років. У багатьох містах і селах Полтавщини з ініціативи населення у школах було запроваджено вивчення основ християнства. У полтавських школах Закон Божий почали вивчати з 15 квітня 1942 р.

У народних школах також уведився курс «Вітчизнознавства», який був розрахований на два роки, вивчався у 3-му та 4-му класах і складався з 18 тем. У третьому класі передбачалося вивчення таких тем: «Україна – наша Вітчизна (її природа і багатства, сучасне і минуле життя)»; «Наша родина (склад, обов'язки родини, побут наших предків)»; «Рідна оселя (гігієна житла і побуту, житло)»; «Садівні культури (городні культури, городні шкідники, шкідники саду, пасіка)»; «Свійські тварини (захворювання і захист тварин)»; «Пори року, Різдво і Новий рік»; «Звичаї та обряди, народний календар, хрещення Русі». У четвертому класі діти вивчали географію України, виникнення України-Руси, гори та горби, ріки, моря та ставки, Великдень, весняні роботи, ліси України, лікарські рослини, гриби, луки і степи, польові культури, побут і заняття українців, знаряддя праці, шляхи сполучення, головні міста України, друзі і вороги нашої Вітчизни, Совети – найзліший ворог українського народу, Німеччина – визволителька українського народу [3, Ф. Р – 2701. – Оп. 1. – Спр. 616. – Арк. 1–3].

Отже, з програми курсу «Вітчизнознавство» лише дві останні теми мали ідеологічне навантаження; решта – давали елементарні знання про історію, географію, природу та господарські заняття українців і мали виховувати в дітей почуття любові до рідної землі. Достеменно не відомо, хто складав програму цього курсу, але своїм змістом вона сприяла патріотичному вихованню дітей.

Одночасно формувалися й органи управління освітніми закладами. Полтавський міський відділ освіти очолила Фріда Тірель – учителька німецької мови середньої школи № 2, етнічна німкеня (фольксдойч). Заступником у неї

з жовтня 1941 р. до вересня 1942 р. був Сергій Якович Логошко – уродженець села Кейбалівці Пирятинського повіту.

Напередодні радянсько-німецької війни він працював учителем математики і фізики Полтавського дорожньо-механічного технікуму. 1943 р. із німцями не втік і був засуджений 1945 р. за співпрацю з окупантами на 10 років тюремного ув'язнення – стандартний термін за такими звинуваченнями. На волю вийшов 1955 р. зовсім хворим і невдовзі помер, говорив, що судили невинного [7]. У міському відділі освіти працювали Іван Єлифанович Михайленко – чоловік Ф. Тірель, до війни – викладач Полтавського сільськогосподарського інституту, інспектор шкіл, складав для них навчальні програми; Федір Іванович Пошивайло й О. Кустолян – викладачі Полтавського педагогічного інституту, інспектори шкіл.

Національна школа, що відроджувалася в умовах окупації зусиллями вчителів-патріотів, потребувала і нових підручників. До їх складання долучилися й учасники похідних груп ОУН-мельниківці. На початку грудня 1941 р. вони скликали нараду причетних до освітньої справи вчителів, на якій були присутні Г. Ващенко, О. Дигас, Ф. Пошивайло, І. Ребро, А. Багмет, В. Мигаль та ін. Її учасники обговорили перспективи написання підручників для українських початкових шкіл, які б виховували в дітей патріотичні почуття і водночас відповідали вимогам окупантів, та утворили дві комісії. Одна працювала над написанням української читанки, інша – задачника з математики для початкової школи. Їхніми зусиллями на початку 1942 р. вперше в Україні в умовах німецької окупації було видруковано український буквар, читанку для 1–4 класів, підручники з української та німецької мов, шкільний збірник українських пісень.

У фондах Державного архіву Полтавської області збереглися лише окремі з названих підручників, зокрема «Рідне слово» (український буквар для початкової школи), складений О. Кустоляном із допомогою полтавських учителів Гармаша, Голубицької, Горєва і Гревцова. Наклад підручника був доволі значним як для того часу – 10 тисяч примірників. Методичну допомогу авторам букваря надавали відомі вчителі-методисти Ф. І. Пошивайло та І. Є. Михайленко. Підручник був позбавлений будь-якого політичного забарвлення і своїм змістом мав прищеплювати дітям любов до рідної землі, природи, української мови і культури. Вміщені в ньому коротенькі оповідання, прислів'я і приказки були близькими і зрозумілими дітям.

Вивчаючи буквар, вони знайомилися зі знаряддями праці, тваринним і рослинним світом України, з основами християнської моралі. В підручнику подавалися і короткі відомості про сусідні з Україною держави. В оповіданні про Німеччину підкреслювалася лише працьовитість, дисциплінованість, прихильність до порядку та інші чесноти німців. Ні про Гітлера, ні про нацистську ідеологію мови не було.

У лютому 1942 р. у напівзруйнованому приміщенні полтавської друкарні вийшла друком читанка для другого класу, яку підготував Ф. Пошивайло. У передмові до неї автор писав: «Ми навмисне не затуркуємо дитячу голівку передчасними соціально-політичними міркуваннями і реляціями». Матеріали для читання були підібрані з виданих за дорадянських часів підручників для українських шкіл Б. Грінченка, Білоусенка, Лубенця та Черкасенка. Дещо було взято також із білоруських та російських читанок. Частина текстів написав сам упорядник. Добираючи матеріали для читанки, автор прагнув, щоб вони були доступними й цікавими для дітей, виховували в них любов до України, життєрадісність, пошану до батьків і старших за віком. Ф. Пошивайло хотів, за його словами, «дитині повернути її дитинство». Читанка мала такі розділи: у школі і вдома, серед людей, серед тварин, пори року, інші краї. Вона містила також короткі відомості про географію та історію України, її святі місця, життєвий і творчий шлях Тараса Шевченка, звичаї та обряди українського народу. У підручнику було вміщено багато колядок, щедрівок, веснянок, а також текст національного гімну «Ще не вмерла Україна». Отже, позбавлені ідеологічних нашарувань, обидва підручники вчили дітей доброти, виховували їх на засадах загальнолюдських цінностей і моралі.

У серпні 1942 р. вийшов друком підручник німецької мови для дітей та дорослих тиражем 30 тисяч примірників, а в Пирятині накладом місцевого часопису «Рідна нива» та за сприяння осередку «Просвіти» було видано збірник поезій Олександра Олеся. Передмову написав упорядник Іван Сенько. Книжечка мала 88 сторінок, містила 35 поезій і була розрахована на молодь [9. – 1943. – 27 травня].

Із метою підготовки вчителів до роботи в національній школі в окремих регіонах Полтавщини були влаштовані спеціальні курси, на яких освітяни знайомилися з основними засадами української народної педагогіки, новими навчальними програмами та планами. 10 листопада 1941 р. Кремнчуцький районний відділ народної освіти провів семінар з історії України,

української мови та літератури, а незабаром і двотижневі курси для вчителів, на яких понад сто освітян прослухали лекції з історії України, всесвітньої історії, методики викладання української та німецької мов і математики. Особливий інтерес вчителів викликали лекції з української етнографії та фольклору, які прочитав директор Кременчуцького краєзнавчого музею, учасник похідної групи ОУН К. Корольчук. Міська управа виплатила кожному слухачеві по 150 крб. [4. – 1941. – 21 листопада].

Такі ж двотижневі курси для вчителів 16 грудня 1941 р. розпочали роботу і в Полтаві. Лекції на них прослухав 291 освітянин, включаючи 98 учителів із сільських шкіл області. Проте спроби українських патріотів відродити в умовах німецької окупації національну школу були приречені на провал. У Полтаві до кінця 1941 р. всі шкільні приміщення були зайняті під казарми для німецьких вояків. Тому близько 300 учителів, щоб вижити, працювали на збиранні врожаю в громадських дворах (колгоспах). Лише в січні 1942 р. після ремонту в місті відкрилося кілька шкіл. У Кременчуці у зв'язку зі швидким просуванням фронту на схід школи були звільнені німцями раніше й розпочали навчання у грудні 1941 р. Багато формально відкритих шкіл через відсутність палива протягом зими 1941–1942 рр. не працювали. На цей час повною мірою почала здійснюватися освітня політика нацистів, яка стала частиною загального плану колонізації та духовного поневолення українського народу.

Приблизний обсяг знань для слов'ян визначив особисто Гітлер: «У кращому разі їм можна дозволити вивчити не більше ніж значення дорожніх знаків. Вивчення географії має бути обмежене одним реченням: столиця Рейху – Берлін. Математика і подібні до неї науки взагалі не потрібні».

Створювати самодіяльні дитячі організації в школах не дозволялося. Заборонялося також використовувати підручники, навчальні посібники та плани радянської школи. Мовою навчання дітей мала бути українська. За браком підручників, які б відповідали «новому порядку», використовували і старі радянські, але з них виривали або заклеювали чи зафарбовували чорнилом сторінки, які нагадували комуністичне минуле. Учителів попередньо перевіряли на лояльність до окупантів. У школах повсюдно не вистачало зошитів, олівців тощо. Діти писали на старих газетах, а замість чорнила використовували сік бузини та інші заміники. Багато дітей із різних причин (відсутність одягу, взут-

тя, робота з батьками по господарству) школу не відвідували.

Конкретні завдання директивного і методичного змісту стосовно освітньої політики нацистів публікувалися в педагогічних інформаційних бюлетнях, які видавалися німецькими відділами пропаганди. В одному з них (відповідальний за випуск – зондерфюрер Вайс) говорилося, що головним завданням народних шкіл є «виховувати порядність і пошану до визволителів – Великого німецького народу» [7, 1942. – № 1. – С. 4]. У школах дітям нав'язувалася нацистська ідеологія, як раніше комуністична, і провідниками її мали стати вчителі, робота яких була поставлена в жорсткі рамки окупаційної політики. Керівник відділу освіти Великобагачанського району М. П. Харченко на нараді вчителів говорив, що «робота школи буде аполітичною, але відповідатиме новому державному укладу, який вона повина підтримувати» [3. – Ф. Р. – 2701 – Оп. 1. – Спр. 616. – Арк. 4].

Ще більш відверто ставив завдання перед освітянами голова Новосанжарської районної управи Г. Коряк. У наказі від 20 серпня 1942 р. він зобов'язав відділ народної освіти «ознайомити вчителів з основними принципами націонал-соціалістичного виховання, яке в першу чергу в систему виховної роботи вкладає виховання молоді в дусі реального здорового ідеалізму» [3. – Ф. Р. – 2434. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 8].

Початкова освіта оголошувалася німцями обов'язковою для українських дітей і досягалася, як і вся окупаційна політика, методами насильства і терору. За неявку до школи або пропуски занять без поважних причин батьків нещадно штрафували. Відповідно до наказу Хорольського гебітскомісара від 20 травня 1943 р. на батьків, які порушували розпорядження про обов'язкове навчання дітей, перший раз накладали штраф у розмірі 50 крб., другий – 100 крб. [2. – 1942. – 22 червня].

У квітні 1942 р. староста Зінківського району оштрафував шістьох жителів Яновщини, які з причин відсутності одягу та взуття не послали своїх дітей до школи, по 200 крб. кожного [3. – Ф. Р. – 244. – Оп. 1. – Спр. 39 – Арк. 119]. Подібні штрафи накладала окупаційна влада і в інших районах Полтавщини, але, незважаючи на суворі покарання, значна частина українських дітей залишалася поза школою.

Протягом першого року окупації більшість початкових шкіл Полтавщини відновили свою роботу. У Полтавському районі працювало 72 початкові школи зі 166 класами, у яких із 8258 дітей шкільного віку навчалася близько

4 тисяч. У Кременчуцькому районі діяло 37 шкіл (3942 учні), Миргородському – 47 шкіл (12096 учнів), Диканському – 32 школи (2548 учнів), Нехворощанському – 28 шкіл (3437 учнів), Покровобагачанському – 27 шкіл (1589 учнів) і т. ін.

Деякі школи Полтавщини розпочали роботу лише в останній рік німецької окупації. Шинківська початкова школа Покровобагачанського району згідно з розпорядженням інспектора шкіл Хорольського гебітскомісаріату К. Х. Сабадиря відкрилася 1 травня 1943 р. Раніше в школі стояли німецькі вояки, і для її опалення спалили частину парт, шкільний паркан і одну шкільну дошку. Потім у школі на прохання пастви відкрили церкву. Відтак для занять у школі залишилася лише одна кімната та сім парт на 23 учні (20 із них ходили до першого класу, а троє – до другого). Частина учнів на уроках або стояли біля стін, або сиділи на підлозі. Не було ні підручників, ні зошитів, ні унаочнень. На хуторі налічувалося 40 дітей шкільного віку, але частину з них батьки не пустили до школи, тому що не було громадського пасовища і кожна дитина пасла свою корівку. Вчителі навчали дітей лише читати, писати літери, лічити спочатку до десяти, потім до двадцяти, додавати й віднімати [3. – Ф. Р. – 2434. – Оп. 1. – Спр. 44. – Арк. 3].

Подібна ситуація спостерігалася і в Бочковській початковій школі цього ж району. У ній у трьох класах навчалася 81 дитина з хуторів Бочки, Усильківщини, Ковтунів, Ромодана і Великої Долини. Школа відкрилася також 1 травня 1943 р. і припинила роботу 19 липня. Вона мала три класні кімнати, учительську і дві сімейних квартири для вчителів Г. П. Ковтун і С. С. Самінько. У школі налічувалося 20 парт, два столи, відро, кухоль і драбина. Не було ні підручників, ні зошитів, ні канцелярських приладь. Дах у школі був дірявим і протікав під час дощу, тому доводилося підставляти відра. Заняття відбувалися у дві зміни, позаяк не вистачало парт і було лише дві класні дошки [3. – Ф. Р. – 2434. – Оп. 1. – Спр. 44. – Арк. 1]. Нерідко вчителі проводили уроки у власних помешканнях. Незважаючи на несприятливі умови ворожої окупації, багато вчителів виявилися справжніми подвижниками освітньої справи. Про декого з них у фондах Державного архіву Полтавської області збереглися короткі біографічні дані.

Ольга Степанівна Дьяконенко народилася 1891 р. у селі Бірки Зіньківського повіту в сім'ї селянина середнього достатку. 1920 р. закінчила Полтавський учительський інститут, працювала вчителем природознавства в Бірківській середній школі. 1937 р. під час улаштованого Сталі-

ним «великого терору» енкаведисти заарештували її брата Степана – вчителя Романівської школи, а 1938 р. – другого брата Івана – вчителя Бірківської школи. Обидва пропали безвісти. 1940 р. О. С. Дьяконенко тричі викликали на допит як сестру «ворогів народу» і зрештою позбавили роботи. Після приходу німців її призначили завідувачкою початкової школи № 1 у Зінькові [3. – Ф. Р. – 2701. – Оп. 1. – Спр. 164. – Арк. 25].

Василь Трохимович Таран народився 1913 р. в селі Андріївці (нині Машівського району) в сім'ї селянина-середняка. Село було бідним, заможних селян було мало, але план із «розкуркулення» під час суцільної колективізації сільського господарства потрібно було виконувати, тому його батька 1930 р. зарахували «підкуркульником» і репресували. Того ж року В. Т. Таран закінчив Червоноградський педагогічний технікум, а 1936 р. – заочно – Ворошиловградський учительський інститут і відразу ж вступив на третій курс заочного відділення Полтавського педагогічного інституту. До призову до Червоної армії в 1939 р. працював учителем на Донбасі, а на початку війни повернувся на свою малу батьківщину. 1943 р. його призначили завідувачем Красногірської початкової школи Машівського району [3. – Ф. Р. – 2350. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 56].

Успішність учнів, як і відвідування ними школи, залишалися низькими. У перших класах Кременчуцького району вона становила 59 відсотків, у других – 65, третіх – 62, четвертих – 53. У Зіньківському районі – відповідно 61, 65, 68 і 67 відсотків. У Машівському районі із 1082 записаних до школи учнів відвідувало її, та й то нерегулярно, лише 877 осіб. Повсюдно не вистачало підручників, зошитів, олівців тощо. Батьки змушені були збирати з-поміж себе гроші, щоб придбати хоч якісь письмові приладдя. У Карлівському районі 1942 р. у такий спосіб було зібрано 19230 крб. [3. – Ф. Р. – 2549. – Оп. 1. – Спр. 62. – Арк. 59].

Частина дітей із різних причин залишала школу, не одержавши навіть початкової освіти. Так, у Зіньківському районі протягом 1942–1943 навчального року з перших класів вибуло 100 учнів, із других – 41, третіх – 104, четвертих – 107. Відвідування учнями уроків становило відповідно 61, 61,1, 52,5 і 47,1 відсотка [3. – Ф. Р. – 2549 – Оп. 1. – Спр. 62. – Арк. 7, 13, 43].

Навіть відкриті з дозволу німців початкові школи працювали нерегулярно: взимку вони не опалювалися, а з настанням весни дітей періодично залучали до польових робіт. Серед навчального року школи могли зайняти під ка-

зарми німецькі вояки. Наприклад, Климівська початкова школа Карлівського району працювала з 1 вересня до 5 листопада 1942 р. і з 3 квітня до 10 червня 1943 р. (116 робочих днів). У Мар'янівській школі заняття відбувалося також із великими перервами, і протягом 1942–1943 навчального року вона працювала 106 днів. Федорівська початкова школа не працювала взагалі, тому що в одному приміщенні стояв німецький підрозділ, а до другого через зруйнований міст через річку не було доступу дітям. У Машівському районі регулярні заняття в школах відбувалися лише протягом трьох місяців. Тому навчальні програми не виконувалися й діти з класу в клас не переводилися.

Українська початкова школа в умовах німецької окупації мусила виховувати з дітей покірних і безвідмовних рабів Третього рейху. З цією метою окупанти вимагали, щоб учителі насаджували в школах атмосферу страху і терору, а порядок підтримували за допомогою фізичних покарань. Про це відверто говорилося в «Педагогічному інформаційному бюлетені», який видавався в Полтаві (відповідальний за випуск зондерфюрер Марко): «Особливо тепер у воєнний час, як засіб підтримати дисципліну, учитель застосовує метод фізичного впливу на недисциplinованого учня. Цього вимагає час. Тілесні покарання іноді бувають необхідні. <...> Від ляпаса по щоці ніхто не вмере, так само не коштуватиме життя, якщо вдарити учня ковніською. Хлопці при грі терплять більший біль» [8. – 1943. – 15 травня].

Окупаційна влада часто практикувала примусову працю дітей, постійно чи періодично залучала їх до виконання різноманітних сільськогосподарських робіт. Згідно з розпорядженням гадяцького гебітскомісара по закінченню навчання в школі діти зобов'язувалися два дні на тиждень працювати на громадських дворах: полоти, збирати овочі, гусінь, лікарські рослини тощо. У школах Хорольського гебіту навчання в школах у травні 1943 р. тривало лише до 10-ї години ранку, а потім учні під керівництвом учителів протягом шести годин збирали довгоносиків на бурякових плантаціях.

Учні 1–2 класів Гонтарівської початкової школи протягом літа 1943 р. працювали по два дні на тиждень на прополюванні цукрових буряків, збиранні колосків на стерні, лікарських рослин і довгоносиків, а учні 3–4 класів – по шість годин щодня. Крім сільськогосподарських робіт, учнів залучали також до збирання утильсивини.

Робота шкіл перебувала під повним контролем окупаційної німецької адміністрації, яка на

свій розсуд диктувала умови і зміст навчання, безцеремонно втручалася в навчальний процес і в будь-який час могла його припинити. Так, згідно з розпорядженням Хорольського гебітскомісара, з 22 вересня 1942 р. заняття в школах без пояснення причин були перервані на невизначений термін. Учителі й завідувачі шкіл із 30 вересня вважалися звільненими з роботи [3. – Ф. Р. – 2701. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 3].

Заробітна плата педагогічних працівників залишалася практично на рівні радянських часів. Залежно від кількості учнів у класі вчитель одержував від 300 до 400 крб. Доплата за стаж роботи складала: понад 5 років – 25 крб., понад 10 років – 50 крб., понад 20 років – 70 крб. Завідувачам шкіл також доплачували залежно від контингенту учнів від 50 до 150 крб. Так, заробіток завідувача Веприцької початкової школи Гадяцького району становив 540 крб., а вчителів – 325, 360 і 420 крб. [3. – Ф. Р. – 2434. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 14].

Початковою школою були охоплені лише діти, хоч і далеко не всі, віком до 11–12 років. До Німеччини примусово забирали молодь, починаючи з 16 років. Решта підлітків була залишена сама на себе. Більшість із них допомагали батькам по господарству: працювали на городі, заготовляли паливо, займалися роздрібною торгівлею, жебракували тощо. У своїх спогадах В. Котляр навів кілька прикладів, які характеризують ставлення окупантів до дітей.

У травні 1942 р. на схилах Монастирської гори підлітки пасли кіз і корів (без них під час окупації прожити було важко) і бавилися в «камінці». Корова 13-річного Толі Мороза зайшла надто далеко, і він побіг за нею, схопив за мотузку і почав забивати в землю пакілець, як раптом упав. Діти подумали, що це була частина якоїсь гри. Вони почали гукати, але Толя не відкликався, а коли діти підійшли ближче, то побачили, що він увесь у крові. Діти перелякалися і почали кликати дорослих, які констатували смерть підлітка. Вбити його міг тільки снайпер з монастиря заради тренування або з цікавості. Під час окупації в Хрестовоздвиженському монастирі в Полтаві розташовувалася німецька школа, де готували диверсантів для підривної діяльності в радянському тилу.

Інший випадок. Улітку того ж року в спекотний день підлітки купалися на Ворсклі. Вони ледве навчилися плавати. Через дитячу сварку, а більше через сором'язливість, дівчатка вирішили купатися окремо від хлопчиків. На свою біду Алла Бордюг і Галя Сальська потрапили в ковбаню і почали тонути. Їх урятували німецькі солдати середнього віку, які також купалися

неподалік. На слова подяки Алли Бордюг один із німецьких вояків засміявся, погладив її по голівці і підняв руки вгору, показавши жестом: «Рости велика!» Тобто, ставлення німців до дітей залежало від того, наскільки вони залишалися людьми чи були нацистами [5, с. 179–180].

У найгіршому становищі перебували дітисироти, позбавлені батьківської опіки. В окремих районах області для них були створені дитячі притулки, які утримувалися коштом управ. У Полтаві існувало три сирітські будинки, в яких перебувало близько 400 дітей віком до 14 років. Для дітей репресованих радянською владою громадян та для дітей із багатодітних родин міська управа відкрила окрему їдальню, де харчувалося понад 300 осіб. У Лубнах їдальня для дітей-безбаченків віком від 5 до 12 років мала обслуговувати 700–800 осіб, але у зв'язку з недостатнім фінансуванням у ній харчувалося не більше 200 осіб. Обід із трьох страв коштував 3 карбованці.

Не припиняв роботу і Ковалівський дитячий будинок, де виховувалося понад 100 дітей-сиріт, частина яких були інвалідами з дитинства. В ньому працювали дві майстерні, де вихованці-дівчатка навчалися художній вишивці, крою та пошиттю одягу, а хлопчики – ремонту взуття та лозоплетінню. 4 серпня 1942 р. у Паськівці відкрився другий у Полтавському районі дитячий будинок із початковою школою при ньому. Велику допомогу в їхньому утриманні, зокрема продуктами харчування, надавали місцеві жителі.

Значно менших утрат, порівняно із загальноосвітніми, зазнали в часи окупації професійні, передусім сільськогосподарські, школи та технікуми. Це пояснюється тим, що німці приділяли особливу увагу сільському господарству України. Для того, щоб узяти якнайбільше продовольства для Німеччини, потрібна була не просто дармова, а кваліфікована робоча сила, насамперед спеціалісти середньої ланки, яких мали готувати сільськогосподарські школи різного профілю. Значну допомогу в організації навчального процесу в них надали відомі харківські вчені (всього близько 50), які, рятуючись від голоду, переїхали на початку 1942 р. до Полтави. Керівником об'єднання сільськогосподарських навчальних закладів Полтавської області, яке входило до тресту державних маєтків (колишніх радгоспів), став А. Фере.

Анатолій Едуардович Фере – за національністю українець із неукраїнським прізвищем – народився 1893 р. в Миргороді в сім'ї службовців. Навчався в Полтавській юнацькій гімназії, а після 6 класу – у Московському середньому

сільськогосподарському училищі, яке закінчив 1912 р. Наступного року вступив до Новоолександрівського сільськогосподарського інституту, але на початку Першої світової війни був мобілізований на військову службу і направлений на навчання до Одеського артилерійського училища, по закінченню якого в 1916 р. отримав військове звання прапорщика. Після більшовицького перевороту 1917 р. пристав до «революційної армії» Ремньова і разом із нею брав участь у першій агресії радянської Росії проти України. У період Гетьманщини А. Фере воював проти німців у партизанському загоні під командою К. Матяша. Під час другої більшовицької агресії служив у Костянтиноградському і Лубенському повітових комісаріатах, а коли в Україну прийшла Добровольча армія А. Денікіна, перейшов на нелегальне становище і під прізвищем А. Баранський працював конторником у Чалівському лісництві під Полтавою. Після остаточного утвердження комуністичного режиму в Україні А. Фере працював у системі Наркомпроду УРСР та інших радянських бюрократичних радянських установах, пов'язаних із переробкою сільськогосподарських продуктів. 1932 р. – після закінчення Київського зоотехнічного інституту – перейшов на наукову роботу, з 1937 р. працював старшим викладачем і завідувачем кафедри сільськогосподарських дисциплін Полтавського інституту інженерів сільськогосподарського будівництва. 1939 р. захистив кандидатську дисертацію і здобув наукове звання доцента. У зв'язку з давнім захворюванням на тиф мав проблеми зі здоров'ям, тому мобілізації до Червоної армії не підлягав. Напередодні приходу німців перебував на лікуванні в Полтаві, де його і застала окупація.

Заступником А. Фере був харківський професор Григорій Помаленький – уродженець села Миропілля Харківської губернії (нині – Сумська область). У міжвоєнний час він працював ученим секретарем Українського інституту прикладної ботаніки, завідувачем кафедри і деканом педагогічного відділення Харківського сільськогосподарського інституту. До української справи Г. Помаленький долучився ще студентом Московського сільськогосподарського інституту: брав активну участь у роботі українських драматичних гуртків та народних хорів. За звинуваченням в українському націоналізмі («мазепинстві») неодноразово зазнавав репресій від царської влади. У добу Української революції 1917–1921 років разом з академіком М. Сумцовим, Г. Хоткевичем, професорами Синявським і Плевако працював у харківській «Просвіті», часто виступав на народних зібран-

нях і в робітничих клубах, пропагуючи українську національну ідею. Під час денікінщини був заарештований за звинуваченням у малоросійському сепаратизмі.

Великий вплив на формування світоглядних позицій Г. Помаленького мав його двоюрідний брат Гнат Михайличенко – музикант, письменник, художник і громадський діяч. У вищих навчальних закладах Г. Помаленький завжди читав лекції українською мовою, а тому перебував під підозрою «компетентних органів» комуністичного режиму. Вперше йому довелося мати справу з чекістами 1925 р., коли був закритий журнал «Молодий дослідник», який він редагував. 1927 р. за участь у видавництві «Рух» перебував під слідством у Харківському відділенні ДПУ, а 1930 р. заарештовувався в справі Спілки визволення України, але судової розправи уникнув. У часи «великого терору» другої половини 1930-х років знову потрапив під підозру органів НКВС, але й цього разу не був репресований.

У листопаді 1941 р. у Харкові з ініціативи похідних груп ОУН (мельниківців) виник Український громадський комітет, і Г. Помаленький долучився до його роботи в секції земельних справ, а після розгрому німцями комітету працював завідувачем агрономічного відділу Харківської земельної управи. Голодне життя в Харкові змусило його разом із сім'єю переїхати в січні 1942 р. до Полтави [1. – Спр. 18299. – Арк. 12–54].

До складу обласного об'єднання сільськогосподарських навчальних закладів уходили науково-дослідні інститути свинарства і кормів, Веселоподолінська селекційна станція і сільськогосподарські технікуми: – Лубенський, Золотоніський, Хомутецький, Березоворудський, Андріївський, Писаревський і Полтавський, у яких навчалася понад тисяча студентів.

Наприкінці лютого 1942 р. на базі Полтавського сільськогосподарського інституту відкрилася школа із трирічним терміном навчання, яка мала готувати агрономів і зоотехніків. Директором школи німці призначили професора Василя Івановича Упорова. Народився він 1879 р. на Уралі, освіту здобував також у Росії. До Полтави переїхав у 1930-х роках, коли в місті відкрився інститут інженерів сільськогосподарського будівництва, працював там професором. Будучи керівником сільськогосподарської школи до останнього дня її існування, ніяких самостійних рішень не ухвалював, позаяк над ним стояв німецький «шеф» – зондерфюрер Дайтмер. Слухачами школи стали колишні студенти сільськогосподарського і педагогічного

інститутів – усього близько 250 осіб, переважно дівчата. У вересні 1942 р. на перший курс школи було прийнято ще 64 студенти. Викладачами працювали шість професорів, два доценти, два старших викладачі і два асистенти. Навчання в школі проходило за німецькою методикою, але майже всі навчальні предмети викладалися українською мовою. Напередодні повернення радянської влади в 1943 р. школа зробила єдиний випуск слухачів: її закінчив 51 студент [3. – Ф. Р. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 3–4].

У Зінцях під Полтавою продовжував діяти лісовий технікум – єдиний навчальний заклад такого профілю на Полтавщині (директор – Савва Андрійович Постригань). Учителем української мови, літератури і діловодства в ньому працював Григорій Антонович Нудьга – уродженець села Артюхівки Роменського повіту. 1931 р. він закінчив Гадяцький педагогічний технікум, після – два роки вчителював за направленням в Одеській області та у своєму селі. 1933 р. вступив на літературний факультет Харківського державного університету, а через два роки перевівся до Київського університету. Після його закінчення викладав історію української літератури в Полтавському педагогічному інституті. Одночасно вивчав життєвий шлях та родовід І. П. Котляревського. На жаль, це дослідження не було завершено, тому в кримінально-слідчій справі збереглися лише фрагменти його наукових пошуків. 1940 р. Григорій Нудьга при Київському державному університеті склав іспит на кандидата філологічних наук.

У липні 1941 р. Г. Нудьгу мобілізували до Червоної армії, але направили не на фронт, а в 95-й робочий батальйон, бійці якого виконували вантажно-розвантажувальні роботи. У березні 1942 р. його перевели до діючої армії, а в кінці квітня під Балаклавою він потрапив до німецького полону і був направлений до концтабору на Холоній горі в Харкові. Через два місяці Г. Нудьгу перевели до полтавського табору для військовополонених, із якого він звільнився за допомогою своєї сестри Катрусі. На життя заробляв випадковими заробітками.

У червні 1942 р. за підозрою в причетності до комсомолу Г. Нудьгу заарештувала поліція. Коли з'ясувалося, що напередодні війни його виключили з ВЛКСМ за пасивність, відпустили. Через деякий час за такими ж звинуваченнями був заарештований гестапо. У тюрмі сидів 22 дні, і хоч вийшов на волю, все ж залишився під підозрою в окупантів. Після звільнення перебував у знайомих. «Факти військового часу, – говорив пізніше Г. Нудьга на слідстві, – були сильнішими за всі мої добрі устремління»

ня» [1. – Спр. 12076. – С. – Арк. 72.]. Він боявся репресій, і щоб попередити подальші переслідування, почав писати до «Голосу Полтавщини» – єдиного часопису, який виходив під час окупації в Полтаві. Редакція надрукувала кілька його розвідок на літературознавчі теми («Вінок честі», «Шевченко в німецьких перекладах» та ін.), але без згоди автора подавала їх в антирадянському дусі.

Восени 1942 р. Г. Нудьга влаштувався вчителем української мови Зінцівського лісового технікуму. Одночасно керував учнівським хором, у якому, крім українських народних пісень, діти виконували національний гімн «Ще не вмерла Україна».

У серпні 1943 р. німці вивезли Зінцівський технікум до Львова і приєднали до діючих курсів із підготовки лісників, а при наближенні Червоної армії – евакуювали до Німеччини. Г. Нудьга залишився у Львові і після його звільнення радянськими військами влаштувався на роботу старшим науковим співробітником Львівської філії Академії наук УРСР, але 1 травня 1945 р. був заарештований органами НКВС. На слідстві його найбільше звинувачували не за співпрацю з окупантами, якої не було, а за те, що він «викривляв українську мову, а саме вивчав з учнями правила правопису м'якого «л» (у період окупації німці наказали ввести у школах не радянський спотворений, а так званий «скрипниківський» правопис). Згідно з вироком військового трибуналу військ НКВС від 8 серпня 1945 р. Г. Нудьга був засуджений до 10 років позбавлення волі. Покарання відбував в особливому будівельному таборі № 15 при «Масложирбуді» в Полтаві.

На захист молодого перспективного науковця стали відомі вчені – академіки Ф. М. Колесса і В. Г. Щурат. У листі до письменника і депутата Верховної ради СРСР М. Т. Рильського вони характеризували Нудьгу як дуже здібного наукового працівника та літературознавця і просили поклопотатися «перед вищими органами про перегляд справи Григорія Антоновича Нудьги і надання йому можливості працювати за фахом на користь нашої радянської науки». До клопотання долучилися також академік АН УРСР М. С. Возняк і директор Інституту літератури АН УРСР професор О. І. Білецький.

23 липня 1946 р. М. Т. Рильський звернувся з листом до голови Президії Верховної ради РСР М. С. Гречухи, в якому писав, що йому відомі праці, які Нудьга друкував у видавництві «Радянський письменник», праці «безперечно серйозні, науково сумлінні», а тому просив Президію й особисто М. С. Гречуху «зацікавитись

цією справою і, коли це збіжиться з Вашими висновками, надати йому змогу працювати за фахом» [1. – Спр. 12076. – С. – Арк. 69]. Проте радянська каральна система була невблаганною. Лише 29 жовтня 1951 р. Г. Нудьгу достроково звільнили з ув'язнення, 1954 р. Президія Верховної ради СРСР зняла судимість, а 22 грудня 1967 р. президія Полтавського обласного суду його повною мірою реабілітувала. До виходу на пенсію він працював науковим співробітником Інституту суспільних наук у Львові.

В умовах окупації відновили роботу практично всі довоєнні музичні заклади. У Кременчуці музична школа імені М. Лисенка почала працювати вже 20 вересня 1941 р. Навчалося в ній близько 200 учнів, а педагогічний колектив складався із семи викладачів. Очолювала його Л. М. Дітлінг – корінна мешканка Кременчука німецького походження. Перший концерт учні школи дали в міському театрі для вояків німецького вермахту.

У Полтаві музична школа імені М. Леонтовича відкрилася на початку лютого 1942 р. Вона була розрахована на трирічний термін навчання. До школи дітей брали за конкурсом після успішного складання вступних іспитів, на яких був присутній і німецький офіцер. Алла Бордюг, про яку мова йшла раніше, прийшла влітку на екзамен босою, позаяк не мала взуття. Перед входом до приміщення вона старанно помила в калюжі ноги і в такому вигляді з'явилася до приймальної комісії. Екзаменатори зникли, але промовчали. Німець щось невдоволено пробурмотів своєю мовою, але, прослухавши її гру на фортепіано, заспокоївся. Екзамен А. Бордюг склала успішно. Кількість учнів у школі була невеликою – по одній групі в кожному класі, навчалися безкоштовно по класу фортепіано, аккордеона і скрипки.

У кінці листопада 1942 р. їм несподівано оголосили про тимчасове закриття школи і запропонували прийти наступного дня за довідками. Коли ж учні почали виходити зі школи з документами, під'їхали автомобілі з накритими брезентом кузовами. Звідти вискочили озброєні німці із собаками й почали хапати юнаків і дівчат, які були повище зростом, для відправлення до Німеччини. На початку 1943 р. були закриті і всі інші музичні школи [5, с. 152–153].

До кінця німецької окупації закрилися всі професійні школи. Більшість їхніх учнів відправили на примусові роботи до Третього рейху.

Окупаційна політика нацистів у царині освіти була розрахована на перетворення українців на дешеву і виключно фізичну робочу силу для Німеччини. Тому жодний вищий навчальний за-

клад не працював. У підготовленому для Е. Коха восени 1941 р. огляді політико-економічного становища України з цього приводу говорилося: «Вузи поки-що всі закриті, хоча український народ дуже бажає, щоб вони відкрилися <...>. Розпущений викладацький склад народних і вищих шкіл може бути залучений для інших робіт. Пенсії і зарплати не виплачуються» [4; 7].

Полтавський педагогічний інститут, як і всі інші, було закрито. Його приміщення німці перетворили на казарму для своїх вояків. Незважаючи на те, що інститут не працював, частина адміністрації вишу збереглася. У січні 1942 р. у штаті інституту нараховувалося 26 осіб, а місячний кошторис на їхнє утримання складав 7258 крб. Директором інституту німці признали Л. П. Ткаченка, який регулярно отримував свою немалу платню – тисячу крабованців на місяць. Чотири наукових працівники (В. С. Оголевець, Є. М. Кудрицький, Т. У. Малахова й М. В. Пилипенко) отримували по 400 крб., завідувач Ботанічного саду С. О. Іллічевський – 550 крб., завідувачка бібліотеки О. В. Білкова – 250 крб. тощо.

Леонід Пилипович Ткаченко народився 1895 р. в селі Кошарах Гайворонського повіту Курської губернії в сім'ї священика. Ці порубіжні з Україною землі до кінця XVIII століття входили до складу Гетьманщини, але після ліквідації її автономного устрою українське населення було майже суцільно зрусифіковане. 1919 р. Л. Ткаченко закінчив Київську богословську академію, став кандидатом богословських наук. Протягом першої половини 1920-х років викладав географію в полтавських школах, із 1925 р. – в Українській військово-підготовчій школі, а з 1929 р. і до початку війни – у Полтавському педагогічному інституті та за сумісництвом – у Полтавському військово-тракторному училищі й вечірньому Університеті марксизму-ленінізму. 1930 р. він екстерном закінчив Харківський державний університет. У період «великого терору» 1930-х років, рятуючи своє життя, активно викривав «уявних ворогів народу», поставив свій підпис під погромною статтею «Націоналістичне кубло в педагогічному інституті», яка була опублікована на шпальтах газети «Більшовик Полтавщини».

15 вересня 1941 р. Л. Ткаченко одержав евакуаційний лист, але не встиг виїхати з Полтави, а через два дні до міста вже прийшли німці. Після оголошеної ними реєстрації працівників освіти 29 вересня був призначений відповідальним за збереження майна трьох полтавських вишів. Будучи фактичним директором Полтав-

ського педінституту, наказав завгоспу В. Є. Кизиму перевезти на його квартиру по вул. Артема, 17 частину інститутського майна: м'який диван, два письмових столи, дві книжкові шафи, тумбочку, стільці і двоє ліжок [1. – Спр. 6482. – Арк. 40].

У жовтні 1941 р. хтось заявив, що Л. Ткаченко до війни викладав у вечірньому Університеті марксизму-ленінізму, і його викликали до німецької служби безпеки, але після прискіпливого допиту і перевірки відпустили. Щоб спокутувати свою провину і реабілітуватися перед окупантами, Л. Ткаченко почав спіробітничати з «Голосом Полтавщини». Всього ним було написано близько десяти публікацій на географічні теми, але з антирадянським підтекстом, за які він отримував гонорари. Водночас, на виконання ухвали голови міської управи Ф. Борківського, він передав книжкові фонди педагогічного інституту до обласної бібліотеки і тим самим частково врятував їх від знищення.

У кінці березня 1942 р. педагогічний інститут як навчальний заклад був остаточно ліквідований, і Л. Ткаченко, на запрошення В. І. Упорова, з яким мав давнє знайомство, перейшов до сільськогосподарської школи викладачем метрології. Одночасно читав лекції на Пастирських курсах при Єпархіальному управлінні православної автономістської церкви. Протягом липня-серпня 1942 р. у Преображенській церкві, яка була оплотом автономістів, прочитав три проповіді антикомуністичного змісту.

У вересні 1942 р. Полтавщина перейшла у відання Німецької цивільної влади. Голову міської управи українського патріота Ф. Борківського німці розстріляли, а на його місце після тримісячної перерви призначили П. Галаніна – росіянина за національністю і відвертого українофоба. Останній призначив близького по духу Л. Ткаченка інспектором шкіл і одночасно завідувачем відділу народної освіти Полтавського бургомістрату. Ф. Тірель одержала підвищення: стала шкільним інспектором Полтавського гебітскомісаріату, який охоплював чотири райони. У віданні Л. Ткаченка перебувало близько 20 шкіл, уключаючи професійні, крім сільськогосподарських, декілька дитячих садочків і притулків. Свою роботу він почав із того, що заборонив вивчати в школах українську історію і географію. У грудні 1942 р. одержав від П. Галаніна понад 50 портретів Гітлера і половину з них наказав розмістити в школах. Обидві доньки Л. Ткаченка працювали перекладачами в німецьких окупаційних установах.

При наближенні Червоної армії разом з іншими службовцями Полтавського бургомістрату Л. Ткаченко разом із сім'єю 19 вересня виїхав на Захід, а 26 вересня прибув до Почаєва. Приховавши своє минуле, він хотів укритися серед ченців Почаївської лаври, але коли цього зробити не вдалося, влаштувався 1 квітня 1944 р. завідувачем методичного кабінету, а з 22 квітня – завідувачем Почаївського районного відділу народної освіти. 4 травня 1944 р. був заарештований органами НКВС. На запитання, чому пішов на службу до німців, чесно відповів, що зробив неправильний вибір: повірив у перемогу німецької зброї і не сподівався на повернення радянської влади [1. – Спр. 6482. – Арк. 36].

З усіх підрозділів Полтавського педагогічного інституту збереглася лише гравіметрична станція зі штатом у 7 співробітників, 1942 р. при ній ще діяла аспірантура. У Ботанічному саду постійно працювали чотири особи, які вирощували для німців квіти й овочі, але для виконання термінових і сезонних робіт через біржу праці залучалися й безробітні. У перші місяці німецької окупації при інституті працювала дитяча сільськогосподарська дослідна станція, але невдовзі її закрили, і восени 1942 р. в інституті залишилися лише технічні працівники й усіма справами вишу видав завгосп В. Є. Кизим [3. – Ф. Р. – 2318. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 4].

Таким чином, спроба українських патріотів відродити в умовах німецької окупації національну школу, яка б давала дітям повноцінні знання і готувала їх до вступу до вищих навчальних закладів, закінчилася невдачею. Сподівання виявилися марними. Відкриті з дозволу окупантів початкові, так звані народні, та професійні школи готували з українців покірних і слухняних виконавців чужої волі, дармову роботу силу для гітлерівського рейху.

Література

1. Архів Управління СБУ в Полтавській області.
2. Голос Полтавщини (Полтава).
3. Державний архів Полтавської області.
4. Дніпрова хвиля (Кременчук).
5. Котляр В. Полтавчане в годы Второй мировой войны (1939–1945): В воспоминаниях и документах / Валерий Котляр. – Полтава : Оріяна, 2007.
6. Лубенський вісник.
7. Педагогічний інформаційний бюлетень (Харків).
8. Педагогічний інформаційний бюлетень (Полтава).
9. Рідне слово (Пирятин).

Viktor Revehuk

EDUCATIONAL POLICY OF THE NAZIS IN THE POLTAVA (1941–1943)

The article deals with the implementation of the Germans' educational policy in Poltava region during 1941–1943, which resulted in reducing of elementary education, partly vocational training schools and total destruction of higher educational establishments.

Keywords: *German occupation regime, elementary school, vocational training, attendance and student achievement, textbooks, pedagogical institution in Poltava, Ukrainian nationalists.*

Виктор Ревезук

ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПОЛИТИКА НАЦИСТОВ НА ПОЛТАВЩИНЕ (1941–1943)

В статье идет речь о реализации образовательной политики немцев на Полтавщине в 1941–1943 гг., которая сводилась к ее ограничению начальной школой, частично профессиональными училищами и полным уничтожением высших учебных заведений.

Ключевые слова: *немецкий оккупационный режим, начальная школа, профессиональное образование, присутствие и успеваемость учеников, учебники, Полтавский педагогический институт, украинские националисты.*

Надійшла до редакції 06.02.2015 р.

